

57. Шаповал Ю. І. "Всеми мерами стремится к исчезновению этой партии..." // Віче. - К., 1994. - № 4. - С. 145-157.

58. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті роки ХХ століття. - К., 2000. - 534 с.

59. Шкляев И. Н. Одесса в смутное время. - Одесса, 2004. - 160 с.

60. Яневський Д. Політичні системи України 1917 - 1920 років: спроби творення і причини поразки. - К., 2003. - 767 с.

Кіндрачук Н.М.

УДК 94(477):329.71

ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО РУХУ НА ШЛЯХУ ЗДОБУТТЯ УКРАЇНОЮ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1989 - 1991 РР.)

В статті показана різностороння практична діяльність НРУ (1989 - 1991 рр.), спрямована на піднесення національної свідомості громадян України як запоруки досягнення державного суверенітету і політичної незалежності. Масові заходи НРУ сприяли політизації суспільства, розповсюджували пропаганду національно-демократичних ідей та ідеалів, відіграли велику роль в залученні широких мас населення у державотворчу роботу.

Ключові слова: НРУ, незалежність, демократизація, національне відродження.

Особливий інтерес у істориків, політологів, громадськості викликають події кінця 1980 - початку 1990-х рр. Ключовою темою цього періоду є діяльність патріотичних сил в Україні в умовах панування радянської ідеології, однопартійної системи загалом.

В центрі уваги даної статті - висвітлення різносторонньої практичної діяльності Руху, спрямованої на піднесення національної свідомості громадян України як запоруки досягнення державного суверенітету і політичної незалежності.

Питання значення практичної діяльності НРУ (1989 - 1991 рр.) частково висвітлено в дослідженнях з історії Руху. Це праці таких авторів, як О. Гарань [10], Г. Гончарук [11], О. Шановська [18], Ю. Діденко [12] та інші. Однак в науковій літературі дана тема до кінця не вивчена. Це дає можливість продовжити роботу у цьому перспективному напрямку наступним поколінням істориків, які покликані з'ясувати перебіг відродження української національної державності.

Багатогранна практична діяльність НРУ була направлена на пропагування передових ідей національно-визвольного руху, програмових

засад НРУ, українських демократичних партій та організацій. Проте, потрібно відмітити, що народна підтримка Руху не була однаковою в різних регіонах України. Найбільш політично активним НРУ був у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях та м. Києві. Процес поширення діяльності НРУ на Сході та Півдні України, де організації Руху були суттєво слабшими та нечисленними, проходив повільніше.

Передовим центром активізації народних мас став Київ. 2 липня 1989 р., в неділю, після установчої конференції Київської регіональної організації НРУ та обрання нового складу Координаційної Ради з ініціативи Руху відбулася велична маніфестація за участю 10 тис. осіб. Учасники мітингу з синьо-жовтими національними прапорами та тризубами здійснили похід до пам'ятника Т. Шевченку перед Київським університетом, де студенти співали національний гімн України та патріотичні пісні. Установчі збори НРУ, що проходили 8-10 вересня 1989 року в м. Києві, теж закінчилися десятитисячним мітингом та демонстрацією, яка під синьо-жовтими прапорами пройшла центром міста до пам'ятника Т. Шевченку [1, арк. 198].

НРУ вважав одним із своїх головних завдань відродити й поновити у правах давню українську національну символіку - синьо-жовтий прапор та герб-тризуб. Тому й не дивно, що більшість мітингів з ініціативи Руху проходили під жовто-блакитними стягами, особливо у Львівській, Івано-Франківській, Рівненській, Волинській, Хмельницькій, Чернівецькій, Тернопільській та інших областях.

Вперше синьо-жовті прапори замайорили на мітингу 26 квітня 1989 р., який відбувся на львівській площі Ринок [15, с. 65]. Цікавим виявився випадок й в с. Добряни Стрийського району, що на Львівщині, де національно-демократичними силами, всупереч радянським законам, було скинуто зі щогли державний прапор УРСР [6, арк. 57].

Не можна обминути той факт, що національна символіка пропагувалася демократичними силами і східного регіону республіки. Так, 2 вересня 1989 р. у Донецьку з ініціативи Народного Руху України в Зеленому театрі парку ім. Щербакова було проведено мітинг (до 5 тис. чол.), присвячений обговоренню законопроекту про вибори до Верховної Ради УРСР, на якому були підняті синьо-жовті полотнища [17].

Поряд із цими подіями тривали і інші акції. Однією з таких був мітинг-літургія, організований членами Вінницької крайової організації НРУ 17 червня 1990 р. Виступаючи на ньому депутат Народної Ради А. Зінченко, асистент кафедри філософії Вінницького державного педагогічного університету Л. Мислінський внесли пропозицію, щоб слідом за Львівською і Тернопільською радами звернутися до місцевого

облвиконкому з проханням затвердити синьо-жовтий прапор як національний символ [9, с. 21]. В кінцевому результаті ця ідея була підтримана мітингуючими одногосно.

В даний час своєю активністю відмітилася й Чернівецька крайова організація НРУ, яка 28 червня 1990 р. разом із товариствами української мови ім. Т. Шевченка, румунської культури ім. М. Емінеску провела "ланцюг єдності" проти тоталітаризму, що пройшов вулицями Леніна та Шевченка (всього близько 1000 чоловік). Учасники даного заходу тримали синьо-жовтні, чорно-червоні полотнища, плакати з лозунгами, спрямованими проти партійних і державних органів [7, арк. 37].

Все активніше представниками НРУ, Української республіканської партії та інших опозиційних до КПРС структур в республіці велася боротьба із представниками місцевої влади під лозунгами "За вільну, соборну самостійну Україну", "національне відродження". Прагнення населення до якнайскоріших радикальних змін партійної системи засвідчили масові мітинги, що пройшли в Житомирі під гаслами "Ради без комуністів - і до незалежної України". 11 лютого 1990 р. з ініціативи НРУ у м. Києві відбувся новий мітинг на тему: "Яких змін ми хочемо?", що носив характер рішучої недовіри політиці КПРС-КПУ.

Аналогічні події мали місце і на Півдні України. Так, "Демократичний блок" м. Одеси, в якому об'єдналися Рух, Меморіал, "Південна громада" та інші формування, щоб скомпрометувати партійне керівництво, провів несанкціоновані мітинги, на яких вимагав відставки всіх керівників обкому партії, персонально секретарів обкому партії Г. Крючкова, Н. Снігірьова, Р. Боделана [4, арк. 17]. З метою дискредитації владних структур 25 лютого 1990 р. членами НРУ та інших неформальних об'єднань м. Одеси біля обласного комітету партії був проведений наступний черговий мітинг, на який прибуло близько ста активістів НРУ м. Києва.

Багатолюдні мітинги, виступи на них колишніх дисидентів та політв'язнів спонукали мільйони українців до переосмислення свого минулого - це значно підірвало авторитет партійного керівництва республіки. У колись могутньої Компартії України появилися перші ознаки розколу, розпочався процес стихійного виходу з лав КПРС.

В газеті "За вільну Україну" - органі Львівської обласної Ради народних депутатів, 18 жовтня 1990 року було опубліковано рішення президії Львівської обласної Ради, в якому вказувалося: "Призываем тех коммунистов, кому дороги национальные интересы, честь и достоинство человека, отмежеваться от продажного и преступного руководства Компартии Украины, по вине которого наша богатая республика

доведена до нищети, развала и духовного опустошення, в знак протеста вийти из рядов КПСС и таким образом способствовать роспуску партийных организаций по месту работы" [3, арк. 13]. Так, в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях за шість місяців 1990 року з партії вийшло партійних керівників різних рангів відповідно 120, 1983, 136 чоловік [2, арк. 21]. Аналогічною була ситуація і в Одеському регіоні. Якщо за весь 1989 рік партію покинуло 598 членів, то в 1990 році їх кількість збільшилася до 8201, що склало 4,8 % від загальної кількості комуністів в Одеській області [5, арк. 13].

Відзначимо, що на Донбасі, як і в західних регіонах України, також розгорталися антикомуністичні акції, чинився тиск на парткомітети з метою виведення їх за межі підприємств. Щоб і надалі дискредитувати КПУ, Народний Рух активно направляв свої сили на національно-державне відродження Донбаського краю. З цією метою представники "Народної Ради", за активної участі рухівців, розподілили шахтарські міста між собою, чим спровокували опір компартійних структур, які 20 жовтня 1990 р. створили альтернативну крайовій організації НРУ обласну організацію "Демократичний Рух".

Потрібно відмітити, що Рух не був єдиним організатором демократичних виступів, які відбувалися в Україні. Найбільш впливовою опозиційною силою Донбасу у 1989-1991 рр. була не організація НРУ, а шахтарський страйковий рух. Усвідомлюючи те, що СРСР експлуатує Донбас, шахтарі краю все більш впевнено відстоювали право України на незалежне існування. Журналісти-очевидці шахтарського страйку - так оцінили зміни суспільної свідомості у регіоні: "Як це не дивно, але сьогодні шахтарські колективи стали головними носіями ідеї нашої незалежності. За кілька тижнів Донбас українізувався так, що львів'яни, на мою думку, ризикують втратити пальму першості у національно-визвольному русі" [8, с. 15].

Важливим кроком на шляху відродження національної державності стали спроби НРУ організувати в Києві 31 березня 1990 року мітинг на підтримку прийнятих рішень Верховної Ради Литовської РСР, що проголошували незалежність Литви і скасовували Конституцію СРСР в межах республіки [13, с. 62]. У даній ситуації НРУ створював комітети допомоги, в яких працювали і прибулі з Литви координатори, проводив різного роду акції-протести, робітничі зібрання, збір коштів і медикаментів для литовських товаришів. Як свідчать документи, тільки на одному мітингу в Києві для цих цілей було зібрано 24 тис. карбованців [16, с. 60].

Пригадуючи тогочасну ситуацію, Голова Координаційної ради Руху Микола Поровський зазначив: "Коли я приїхав у справі координації

деблокуючих дій до Вільнюса і привіз ці гроші в штаб "Саюдісу", то застав там ще десятки кур'єрів з міст України, які привезли поміч Литві. Із західного регіону в блоковану Литву проривались різними шляхами цистерни з пальним, автопоїзди з медикаментами, із Східної України теж різними шляхами відправляли запчастини й сировину для промисловості" [16, с. 60]. За таких обставин, виражаючи свою стурбованість діями НРУ, партійні органи констатували, що мета такої поведінки Руху полягала не в намаганні допомогти нормалізувати обстановку в Литовській РСР, а в створенні ситуації, в якій нібито народ України підтримує сепаратистські плани Верховної Ради Литви. Однак НРУ неухильно відстоював продемонстровану позицію.

Таким чином, аналізуючи вищесказане, можна дійти висновків, що практично всі політичні заходи НРУ були спрямовані на боротьбу за державну незалежність, відродження української нації. Через агітацію, пропаганду та проведення різного роду акцій НРУ перетворював українця з "покірного раба" на громадянина - це робило перебудову більш безповоротною, а ідею самостійної України - загальноприйнятною [14, с. 149]. Практична діяльність Народного Руху України відіграла роль каталізатора демократичних змін зазначеного періоду, сформували своєю радикальністю відданість ідеї суверенної, незалежної України.

Kindrachuk N.M.

**PRACTICAL ACTIVITY OF NARODNYI RUKH UKRAINY ON ITS WAY
TO THE ACIEVEMENT OF THE UKRAINIAN STATE INDEPENDENCE
(1989-1991)**

This article shows various practical activity of NRU (1980-1991) aimed on increasing of the national consciousness of the Ukrainian citizens as a guarantee of the achievement of state sovereignty and political independence. Mass activities of NRU contributed to the politization of the society, spread propaganda of national-democratic ideas and ideals, played a great role in involving wide masses into the state-building activity.

Key words: NRU, independence, democratization, national revival.

Киндрачук Н.М.

**ПРАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАРОДНОГО ДВИЖЕНИЯ
УКРАИНЫ НА ПУТИ ДОСТИЖЕНИЯ УКРАИНОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
НЕЗАВИСИМОСТИ (1989-1991 ГГ).**

В этой статье показана разносторонняя практическая деятельность НРУ (1989-1991), направленная на повышение национального сознания граждан Украины как залога достижения государственного суверенитета

и политической независимости. Массовые мероприятия НРУ способствовали политизации общества, распространяли пропаганду национально-демократических идей и идеалов, отыграли большую роль в привлечении широких масс населения к работе государственного строительства.

Ключевые слова: НРУ, независимость, демократизация, национальное возрождение.

Джерела та література

1. Державний архів Івано-Франківської області далі (ДАІВО). - Ф. П-1. Івано-Франківський обласний комітет Комуністичної партії України / ОК КПУ/ (1939-1991). - Оп. 1. - Спр. 5513. Прес-бюлетень товариства "Україна" товариство культурних зв'язків з українцями з-за кордоном № 7/ 418/-12/423/ від 6 липня до 6 грудня 1989 р. - 251 арк.

2. ДАІВО. - Ф. П-1. Івано-Франківський обласний комітет Комуністичної партії України / ОК КПУ/ (1939-1991). - Оп. 1. - Спр. 5562. Інформація про виконання постанови ЦК Компартії України "Про розвиток суспільно-політичної обстановки у Західному регіоні республіки і роботу первинних парторганізацій по її стабілізації 1990 р.". - 26 арк.

3. ДАІВО. - Ф. П-1. Івано-Франківський обласний комітет Комуністичної партії України / ОК КПУ/ (1939-1991). - Оп. 1. - Спр. 5637. Довідки, інформації про роботу партійних організацій в Івано-Франківській області в умовах опозиції. - 98 арк.

4. Державний архів одеської області (далі ДАОО). - Ф. 11. Одеський обласний комітет (обком) Компартії України 1987-1991 гг. - Оп. 152. - Спр. 63. Переписка обкома партії с ЦК КПСС, ЦК Компартії України по організаційно-партійної, кадрової, ідеологічної роботі (2 марта - 20 декабря 1990 г.). - 48 арк.

5. ДАОО. - Ф. 11. Одеський обласний комітет (обком) Компартії України 1987-1991 гг. - Оп. 153. - Спр. 34. Директивні документи обкома партії, направлені в райкомы, горкомы партії по вопросам ідеологічної роботи (2 января - 13 августа 1991 г.). - 73 арк.

6. ДАТО. - Ф. П-1. Тернопільський обласний комітет Компартії України (1989-1991 гг.). - Оп. 39. - Спр. 3. Протоколи IV, V пленумов обкома Компартії України (09.09.1989-02.12.1989). - 195 арк.

7. ДАЧО. - Ф. 1. Черновицький обком Компартії України. - Оп. 60. - Спр. 350. Інформація Центральному Комітету Компартії України, записки ідеологічного відділу, переписка с партійними комітетами о состоянии общественно-політичної обстановки в області 7 февраля - 26 декабря 1990 г. - 92 арк.

8. Адамович С.В. Діяльність Народного Руху України в Донбасі в умовах здобуття Україною незалежності / С.В. Адамович // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28-29

травня 2009 р.) / [редкол. : Г.І. Гончарук (голова)]. - Одеса: Астропринт, 2009. - С. 12-16.

9. Барцьось В. Народний Рух України на Вінниччині (1988-1991 рр.) В. Барцьось // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28-29 травня 2009 р.) / [редкол.: Г.І. Гончарук (голова) та ін.]. - Одеса : Астропринт, 2009. - С. 17-24.

10. Гарань О. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України / О. Гарань. - К. : Либідь, 1993. - 200 с.

11. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія. - Одеса : Астропринт, 1997. - 380 с.

12. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989 - 2002): Монографія. - Одеса : Астропринт, 2006. - 176 с.

13. Касьянов Г.В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 - 80-х років в Україні / Г.В. Касьянов. - К. : Либідь, 1995. - 222 с.

14. Матеріали другого з'їзду Народного руху України // Тисяча років української суспільно-політичної думки : в 9 т. / [упоряд. Віталій Дончик]. - К. : Дніпро, 2001. - Т. IX (1989-2000 рр.). - С. 108-161.

15. Одержимість : інтерв'ю Юрія Зайцева з Ігорем Калинцем / [вступ. ст. Ю.Д. Зайцев]. - Львів : "Піраміда", 2002. - 178 с.

16. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову / [редрада М. Горинь, І. Драч, В. Дончик та ін.]. - К. : НРУ, 2000. - 496 с

17. УГС: Інформатор // Українське слово. - 1989. - 8 жовтня. - С. 4.

18. Шановська О.А. Хвиля національного відродження в Україні (1988 - липень 1990) // Труды Одесского политехнического университета. - 1999. - Вып. 2 (8). - С. 298 - 301.

Кравець Т.В.

УДК 94(477):929Аркас"1850/1909"

М.М. АРКАС ЯК ПРОВІДНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Висвітлюється постать М.М.Аркаса як провідного діяча українського національного Відродження, його роль у процесі генерації української національної ідеї кінця ХІХ - початку ХХ століття.

Ключові слова: українське національне відродження, українська ідея, громадівський рух, світогляд, історія, просвітництво, гуманізм, "Історія України-Русі", "Катерина", "Просвіта".

Миколаївець Микола Миколайович Аркас (1853-1909) - виходець із сім'ї адмірала, який вірно служив імперії, український громадський просвітитель у галузі театру, музики, історії. Він займає особливе місце